

értelmezésére, hogy aztán ebből az áldozatos munkából kerekedjen ki a különböző típusú fordítások (műkedvelő, professzionális, tudósi, költői, macskarajongói stb., illetve mindezek kombinációinak [205]) „chatisztikai” leírása. S hogy mindebből a körülményesnek tűnő megközelítésből nem csak a magyar fordítói hagyományok korrekciós kísérletének merőben elméleti elképzelése emelkedik ki, de Kappanyos maga is aktív résztvevője – fordítóként is – a fordításról szóló kortárs diszkurzusnak, azt mi sem bizonyítja jobban, mint a könyvben megjelenő attitűd, mely egyrészt egészen különböző fordítói gyakorlatokat is elismer, és maga is fordítással járul hozzá ennek a hagyománynak az átalakulásához. Három példa kínálkozik ide a könyv érveléséből, melyből kettő a már emlegetett *Chatisztika* című fejezetben található, egy pedig még az A oldal utolsó fejezetében. Kappanyos a Baudelaire-vers angol nyelvű fordításait nem csupán a különböző fordítói attitűdök taxonómiájának kinyerésére használja, hanem meg- és felmutat egy, a magyarból szinte teljességgel hiányzó tradíciót, a tudományos igényű készített prózafordítás valós, például oktatási igényeket kielégítő hagyományát. (Ilyen magyarul a Péti Miklós fordításában és jegyzeteivel ellátott *Visszanyert Paradicsom: John MILTON, Visszanyert Paradicsom – Paradise Regain’d*, ford., az angol szöveget előkészítette, elő- és utószó, jegyz. PÉTI Miklós [Budapest: Jelenkor Kiadó, 2018].) A második példa az, hogy a fejezet tétje nem csupán a(z angol) fordítói hagyomány sokszínűségének a felmutatása (akár a magyar gyakorlattal szemben, melynek erősségeit a szöveg máshol és másképp látatja), hanem Kappanyos maga is készít egy magyar nyelvű változatot Baudelaire verséből, s ennek a szövegnek az eredetihez való viszonyáért maga a fejezet szavattal. És végül nem csupán az a „fordított Benjamin” írható Kappanyos könyvének javára (Benjamin elhíresült fordításról szóló tanulmánya az általa fordított kötet előszavának íródott, Kappanyos versfordítása inkább afféle csattanó a fejezet végén), hanem *A versfordítás oktathatóságáról* szóló töprengés is, mely a fordítóképzések realitásainak ellenében is képes megfontolandó pedagógiai lehetőségeket felvetni.

Ha nem mondana ellent a könyv fordítással kapcsolatos szemléletének, akkor akár azt is kijelenthetnénk, hogy minden, a műfordítás gyakorlatába magát így vagy úgy, műkedvelőként, profi-

ként, de akár kritikusként is beleártó irodalmárnak kötelező olvasmánya kellene legyen *A sөvényen túl*. S nem pusztán a könyv haszna okán, hanem mert a legjobb esszé-hagyományokat követve szerzőjének belátásai mellett humorérzékét is fel-felvillantó, kimondottan szórakoztató és elgondolkodtató olvasmány.

 HELIKON

ALBERT SÁNDOR

albert@lit.u-szeged.hu.

ORCID: 0000-0002-0230-2526.

Florence LAUTEL-RIBSTEIN, sous la direction de. *Des mots aux actes: Traductologie, philosophie et argumentation*. Paris: Classiques Garnier. 2021. 237.

Ez a gyanúsán általános című tanulmánykötet a SoFT, a Francia Fordítástudományi Társaság folyóiratának 2021/10. száma. De nemcsak a címe (*A szavaktól a tettekig*) tűnik túl általánosnak, hanem az alcíme is. Amint az alig több mint egyoldalas szerkesztői előszóból (13–14) megtudjuk, a kötetben szereplő szerzők többsége részt vett azon a két konferencián, amelyeket 2019 júniusában és 2020 decemberében rendeztek az artois-i egyetemen a filozófia és a fordítástudomány (traduktológia) kölcsönhatásáról, elsősorban érvelésmódjuk szempontjából. Az ott elhangzott előadások egy részének írásos változatát tartalmazza ez a kötet. A konferenciákon az előadók azt az útvonalat (*itinéraire*) próbálták meg bejárni, amely a filozófiai érvelésmódból (*argumentation philosophique*) kiindulva az érvelésmód fordításán (*traduction de l’argumentation*) keresztül a traduktológiai érvelésmódhoz (*argumentation traductologique*) vezet. A szerkesztő mindezt az előszóban így fogalmazza meg: „Ez a kötet egyszerre, egymással összefüggésben tárgyalja a traduktológiai érvelésmódot és filozófiai megalapozását, valamint azokat a fordítási problémákat, amelyeket ez az érvelésmód óhatatlanul felvet” (13).

Nyilvánvaló, hogy a fordításról szóló gondolkodás, érvelés(mód) csakis filozófiai diszkurzus lehet, hiszen a fordítás összes lényeges problémája alapvetően *filozófiai* kérdés. Az azonban már nem ennyire világos, hogyan lehet *fordítani* a filozófiai

érvelésmódot, az pedig még ennél is homályosabb, mit kell értenünk „traduktológiai érvelésmódon”. A filozófiai és a traduktológiai érvelésmód két, egymástól teljesen különböző diszkurzusfajta lenne, vagy az utóbbi az előbbinek csupán speciális részterülete? Miben térnek el egymástól? A szerkesztő is érzékeli a problémát, ezért az előszóban azt írja, hogy az olyan arisztotelészi kategóriák, mint *idea*, *ítélet* és *érvelés* stb. új megvilágításban jelennek meg, ha a fordítás felől vizsgáljuk őket, és ha olyan mai filozófusok és más társadalomtudósok művei alapján gondoljuk őket újra, mint Schleiermacher, Ernst Cassirer, Jean Bollack vagy Roland Barthes. A filozófiai érvelésmód ilyen módon tehát alapja, „talpköve” lehet (*sert de socle*) a fordítással kapcsolatos újfajta gondolkodásnak, ami lehetővé teszi új fogalmak, új terminusok megalkotását, valamint a korábbiaktól eltérő elemzéstípusok meghonosítását a traduktológiában. Bár a szerkesztő ezt nem írja le nyíltan, néhány tanulmányból kiderül, hogy az említett arisztotelészi kategóriák – több más fogalommal, kategóriával, sőt az egész racionális európai gondolkodás- és érvelésmóddal együtt – egészen más megvilágításba helyeződnek, ha nem a nyugati, hanem a *keleti filozófiák* felől értelmezzük újra őket. Erre meggyőző példa két, kevésbé ismert szerző tanulmánya a kötetben: Frédéric Girard a japán filozófiai érvelésmód sajátosságait elemzi (127–157), Louis Watier pedig a Mexikó középső részén – többek között az aztékok által – beszélt náhuatl nyelv és gondolkodás összefüggéseit vizsgálja (221–229). Ha az európai racionális gondolkodás- és érvelésmód a *fordításban* találkozik össze az ázsiai (indiai, kínai, tibeti, japán stb.) misztikus gondolkodással és érvelésmóddal, valamint az évezredek hagyományokra visszatekintő zen-buddhista, taoista, azték, maja stb. kultúrával és vallásos irodalommal, az szinte megoldhatatlan nehézségek elé állítja a filozófiai szövegek fordítóit, ugyanakkor valóságos kincseshánya a fordításelmélet szakemberei számára.

A szerkesztő előszava után – egyfajta általános, problémafelvető bevezetésként – Jean-René Ladmiraal *Filozófia és traduktológiai okfejtés* című bevezető tanulmányát olvashatjuk (15–37), majd tíz tanulmány következik, két nagy fejezetbe sorolva. Az első (*Milyen érvelésmód lenne a legmegfelelőbb a traduktológia számára?*, 39–124) öt elméleti jellegű írást tartalmaz, a másodikban (*Hogyan for-*

dítsuk a filozófiai érvelésmódot?, 125–230) szintén öt, inkább részproblémákat tárgyaló cikket találunk. A kötetet az egyes tanulmányok francia és angol nyelvű összefoglalója zárja (231–237).

Nem véletlen, hogy a kötet élére a francia fordítástudomány talán két legismertebb képviselőjének írása került. Az idős kora ellenére még mindig rendkívül aktív Jean-René Ladmiraal és a 2009-ben elhunyt Henri Meschonnic ugyanis két, egymástól szinte mindenben különböző koncepciót alakított ki a fordításról. Ezek bemutatására itt nem vállalkozhatunk, csak annyit jegyzünk meg, hogy mindkettő elismert fordítók is, mindkettőjük művei több nyelven – egy részük már magyarul is – hozzáférhető. Ladmiraal, aki inkább filozófus, mint nyelvész, ebben a tanulmányában azt a kérdést járja körül, hogy mit fordítunk, amikor egy (filozófiai) szöveget fordítunk. A válasza az, hogy a fordítónak mindig a szöveg értelmét (*sens*) kell visszaadnia. Egy mű értelmének feltárása azonban roppant nehéz és bonyolult hermeneutikai tevékenység, és a filozófiai szövegek esetében különösen az, lévén hogy egyes filozófiai szövegek *egyszersmind* irodalmi alkotások is: az ilyen művek fordítása „olyan hermeneutikai gondolkodást igényel, amely a forrásnyelvi szövegben rejlő gondolatot teljes mélységében fel tudja tárni, a fordítónak pedig a traduktológiai érvelés teljes arzenálját be kell vetnie a célnyelvi szöveg létrehozása során” (34). Henri Meschonnic egy korábbi tanulmányával szerepel a kötetben: az ő álláspontja szerint a fordítási tevékenység alapvetően nem kétnyelvű kommunikáció, hanem *poétika*, ezért mindenfajta fordítás alapja a *ritmus*. A fordítás egysége nem a szó, nem is a mondat, hanem a szöveg (*discours*), mert a szöveg mindig valakinek (egy konkrét beszélő alanynak) a szövege, aki „csinál valamit a nyelvvél” (*fait quelque chose au langage*). Ladmiraal tanulmányát és Meschonnic-nak ezt a 2007 márciusában tartott előadászövegét érdemes egymás után figyelmesen végigolvasni, mert így még jobban kirajzolódik, mennyire máshogy közelíti meg ez a két szakember ugyanazokat az alapproblémákat, és hogyan sorakoztatja fel érveit álláspontja igazolására. Ebben az első, elméleti jellegű részben találunk még egy tanulmányt Schleiermacher fordítással kapcsolatos nézeteiről, Jean Bollack hermeneutikakritikájáról, az érzékelés fenomenológiájáról és a metafora fordításáról, valamint Roland Barthes-nak a kép retorikájában alkalmazott érvelésmódjáról.

A kötet második részében szerepel F. Girard és L. Watier már említett tanulmánya, de gondolatébresztő fejtegetéseket olvashatunk az olyan, Merleau-Ponty-féle fenomenológiai szakterminosok lengyel fordítási nehézségeiről is, mint például a *prégnance*. Az írásokból bepillantást nyerhetünk még Paul Valéry naplóinak érvelésmódjába, és szó esik az Ernst Bloch *Prinzip Hoffnung* című művében szereplő neologizmusok francia megfe-

lelőinek fordítási nehézségeiről is. Ezekben a tanulmányokban sok érdekes részletet találunk a fordításról, de ha valakit valóban a traduktológiai érvelésmód, az *argumentation traductologique* érdekel, annak azt tanácsoljuk: olvassa el figyelmesen Ladmiral, Meschonnic, Girard és Watier írásait.